

Domsagohistorik

Handens tingsrätt

Text: Elsa Trolle Önnerfors

Tings- och rådhusinventeringen 1996 - 2007

Eva Löfgren
Ylva Blank
Henrik Borg
Elsa Trolle-Önnerfors
Johanna Roos

Handens tingsrätt

Södertörns domsaga i slutet av 1600-talet

1680 bildade Danderyds, Värmdö och Sollentuna härad en gemensam domsaga med Sotholms, Svartlösa och Öknebo härad. Nästföljande år (1681) bröts Värmdö härad ut ur jurisdiktionen medan Seminghundra och Vallentuna härad tillkom. Det dröjde emellertid inte längre än åtta år (1689) innan Värmdö återkom till domsagan och Seminghundra och Vallentuna härad gick över till en annan jurisdiktion (Seminghundra och Vallentuna härad, se Sollentuna tingsrätt). Samtidigt bröts Sotholms, Svartlösa och Öknebo ut ur den ursprungliga domsagan och i deras ställe kom Ärlinghundra, Bro, Håbo samt Åker (Danderyds, Värmdö och Åker, se Södra Roslags tingsrätt. Ärlinghundra och Sollentuna, se Sollentuna tingsrätt. Bro och Håbo härad, se Enköpings tingsrätt).¹

1689 bildade alltså Sotholm, Svartlösa och Öknebo en gemensam jurisdiktion. Denna gick under namnet Södertörns distrikt eller Södertörns domsaga. En av orsakerna till förändringarna inom domsagorna var att Kungl. Maj:t 1689 beslutat att Södertörn i administrativt hänseende skulle överföras till Nyköpings län. Detta kom i sin tur att påverka den judiciella indelningen.² Till en början utgjorde varje härad ett tingslag för sig.³ (Svartlösa och Öknebo härad, se Huddinge tingsrätt).

Sotholms härad

I slutet av 1600-talet höll Sotholms härad ting i Västerhaninge kyrkby. Ting hölls även i sockenstugan (uppförd kring 1690) i Sorunda, men Västerhaninge var rättan tingsstad. Till en början hölls tingen i klockarestugan men 1688 påbörjades uppförandet av ett tingshus. Detta fullbordades dock aldrig utan på 1690-talet fick istället Söderby krog i Österhaninge fungera som tingslokal för häradet. Österhaninge omnämndes som häradets tingsplats 1696, och krogen i Söderby användes som tingslokal fram till cirka 1720. Därefter blev Västerhaninge åter tingsplats, och ett nytt tingshus uppfördes. Det gamla, ofullbordade tingshuset från 1680-talet hade förstörts under krigsåren i början av 1700-talet. Även Söderby fungerade som tingsställe ytterligare några år, men från och med 1740 hölls alla ting i Västerhaninge.⁴

Det tingshus som uppfördes på 1700-talet låg bredvid kyrkan i Västerhaninge. Man vet inte exakt när tingshuset byggdes, men troligen var det någon gång mellan 1720 och 1740. På 1700-talet fanns det även en krog i tingshuset. Byggnaden förföll emellertid med tiden, och på 1810-talet kunde huset inte längre användas som tingslokal. Tingen fick 1814 flyttas till Ösmo socken där gästgiveriet i Valla fick fungera som domstolslokal. Mellan åren 1817 och 1821 hölls även ting på gästgiveriet på Stora Dalarö.⁵ Omkring 1820 började man dock planera för restaureringen av tingshuset från första hälften av 1700-talet i Västerhaninge. Det gamla tingshuset reparerades och en ovanvåning, där tingsalen placerades, tillkom. Den äldre

¹ Almquist, 1954, s. 90.

² Almquist, 1954, s. 94.

³ Beträffande Svartlösa och Öknebo tingslag är det värt att notera att tingslagsindelningen och den gamla häradindelningen inte riktigt stämde överens. Till exempel så låg Västertälje och Östertälje under Öknebo härad enligt jordeböckerna, men endast Västertälje tillhörde Öknebo tingslag. Östertälje låg däremot under Svartlösa tingslag (Almquist, 1954, s. 94).

⁴ Redelius, 1980, s. 3f

⁵ Redelius, 1980, s. 4f och 7

tingssalen på bottenvåningen byggdes om till krog (krogen lades ned 1844). Huset togs åter i bruk sommaren 1821.⁶

Utvecklingen under första hälften av 1900-talet

1916 beslutades att domsagan från och med den 25 augusti samma år endast skulle vara indelad i två tingslag. Sotholm utgjorde även i fortsättningen ett eget tingslag medan Svartlösa och Öknebo slogs samman. Anledningen till reformen var att man ville få till stånd en snabbare rättsskipning. Innan 1916 hölls bara tre ting per år i respektive tingslag, allt i enlighet med 1734 års lag. De båda tingslagen fick samma år ett gemensamt tingsställe i Stockholm, och de gamla tingsplatserna övergavs.⁷ De nya lokalerna låg i Södra stadshuset och delades med Stockholmsläns västra domsaga. I stadshuset fanns utrymme för både tingsal och kansli.⁸

Från och med 1930 slogs Sotholm samt Svartlösa och Öknebo samman till ett enda tingslag. Stockholm var fortfarande gemensamt tingsställe för Södertörns domsaga.⁹ Domsagan hade dock inte kvar lokalerna i stadshuset, utan kansliet var flyttat till Vasagatan medan tingsstället låg på Vattugatan. På 1930-talet ansågs man att domsagan behövde bättre lokaler som var mer ändamålsenliga. På hösten 1940 hittade man en lämplig tomt på Högbergsgatan (52) där den tidigare byggnaden precis rivits. Sommaren 1941 påbörjades uppförandet av ett nytt tingshus på tomten och i oktober 1942 ägde invigningen rum.¹⁰

Rådhusrätter

Inom Södertörns domsaga låg två städer: Nynäshamn och Nacka (Nacka stad, se Nacka tingsrätt). Nynäshamn växte fram som ett villasamhälle i samband med att orten fick järnvägsförbindelse till Stockholm kring sekelskiftet 1900. Samtidigt byggdes hamnen ut. Nynäshamn hade tidigare legat i Ösmo socken i Sotholms härad. 1911 blev samhället köping, och 1946 fick Nynäshamn stadsrättigheter.¹¹

Utvecklingen under andra hälften av 1900-talet

Från slutet av 1940-talet hade den offentliga sektorn, och därmed kommunerna, fått allt fler uppgifter: skolan hade byggts ut, socialvården och bostadsbyggandet likaså, för att inte glömma all teknisk service i form av el, avlopp och vatten. I början av 1950-talet genomfördes den så kallade storkommunreformen, och de allra minsta kommunerna försvann. Syftet med reformen var skapa logiska och rationella kommunindelningar. De borgerliga kommunerna skulle vara så pass stora att de kunde erbjuda den service som samhället kunde förvänta sig. Även domsagoindelningen påverkades av kommunförändringarna och rationaliserades. Domkretsarna blev betydligt större än vad de hade varit tidigare.¹²

---

⁶ Redelius, 1980, s. 5f.

⁷ SFS 1916:174.

⁸ Stapelberg, 1971, s. 43ff.

⁹ SFS 1929:51. Sotholms härads tingshus användes efter tingslagsreformerna till flera olika ändamål: postkontor, handel, förenings- och festlokal. Tingshusbyggnadsskyldige ägde huset fram till 1938 då byggnaden donerades till Sotholms härads hembygdsförening i Nynäshamn. Sedan 1944 hyr Haninge Hembygdsförening fastigheten (Redelius, 1980, s. 8)

¹⁰ Uppgifterna är lämnade av Joakim Reuszner den 26/2 1993.

¹¹ NE Band 14, Höganäs 1994, s. 334f.

¹² Från och med 1952 omfattade Södertörns domsaga följande område: Huddinge, Botkyrka, Salems, Grödinge, Östertälje, Turinge, Järna, Sorunda, Västerhaninge, Österhaninge, Tyresö, Dalarö och Ösmo landskommuner, Saltsjöbadens köping samt städerna Nacka och Nynäshamn (SFS 1950:442).

I slutet av 1950-talet beslöts att Södertörns domsaga skulle delas upp i två nya jurisdiktioner. Den ena domsagan fick benämningen Svartlösa domsaga. Tingsstället och kansliet placerades i Huddinge. I domsagan ingick Huddinge och Botkyrka kommuner. Den resterande delen av den äldre domsagan fick behålla beteckningen Södertörns domsaga. Precis som tidigare så låg tingsställe och kansli i Stockholm. Tanken var emellertid att Södertörns domsaga skulle få nya lokaler på annan ort än Stockholm. Den nya domsagoindelningen trädde i kraft 1959 (Svartlösa domsaga, se Huddinge tingsrätt).¹³

Ytterligare kommunreformer genomfördes på 1960- och 70-talen, då bland annat det gamla stadsbegreppet försvann. 1965 förstatligades rådhusrätterna, och i början av 1970-talet trädde den nya underrättsreformen i kraft. Häradsrätterna och rådhusrätterna försvann och ersattes av tingsrätter. Tingshusbyggnadsskyldigheten upphörde vid samma tidpunkt. I Stockholms län skedde flera förändringar beträffande underrätterna och den judiciella indelningen under första hälften av 1970-talet och flera nya tingsrätter skapades. 1971 bilades Södertörns tingsrätt. Både tingsställe och kansli placerades, såsom tidigare i Stockholm.¹⁴ Ytterligare judiciella förändringar trädde i kraft 1974. Södertörns tingsrätt delades då upp på två nya tingsrätter då Nacka kommun bildade en egen domkrets med kansli och tingsställe i Stockholm. Tills vidare fick tingsrätten behålla namnet Södertörns tingsrätt (Södertörns tingsrätt, se Nacka tingsrätt). Haninge, Nynäshamn och Tyresö kommuner däremot samlades i en nybildad domsaga. Den nya tingsrätten fick benämningen Handens tingsrätt, och både tingsställe och kansli låg i Handen.¹⁵ Handens tingsrätt är inrymd i ett tingshus på Stationsvägen i Haninge. Tingshuset uppfördes 1952 och ligger snett mitt emot järnvägsstationen.

Handens tingsrätt

Sotholms härad

Domsagotillhörighet:	1680	Med Svartlösa, Öknebo, Värmdö, Danderyd och Sollentuna härad/skeppslag
	1681–1688	Med Svartlösa, Öknebo, Danderyd, Sollentuna, Vallentuna och Seminghundra härad/skeppslag ¹⁶
	1689–1970	Med Svartlösa och Öknebo härad ¹⁷

Tingsplatser:

1690-tal – ca 1720

Österhaninge

¹³ SFS 1958:170.

¹⁴ Koncept den 25/9 1970 från Justitiedepartementet till Svea hovrätt beträffande ändrad judiciell indelning i Stockholms län (Dnr 400/67, 1078/67, 1636/67 samt 1800/70 (delvis). 1971 ingick följande kommuner i den nybildade Södertörns tingsrätts domkrets: Haninge, Nacka, Nynäshamn, Salem, Sorunda, Tyresö samt Ösmo.

¹⁵ SFS 1973:669. Tingsställe och kansliort är desamma än idag. Efter ytterligare kommunsammanslagningar på 1970-talet omfattar domkretsen idag Haninge, Nynäshamns och Tyresö kommuner (SFS 1973:740, 1982:996 samt 1995:496). Salem överfördes till Botkyrka kommun (se Huddinge tingsrätt). Ösmo och Sorunda slogs samman med Nynäshamns kommun. Nacka kommun (se Nacka tingsrätt).

¹⁶ Jfr kungl. brev den 27 april 1981.

¹⁷ Se kungl. brev den 22 juni 1689. Domsagan benämndes Södertörns distrikt eller domsaga.

mellan 1720 och 1740 – 1817	Västerhaninge
1817–1821	Stora Dalarö
1821–1916	Västerhaninge
1916–1970	Stockholm

Häradshövdingar

Samuel Johansson Furubom	1680–1687
Johan Lilliemarck	1687–1689
Magnus Laurin ¹⁸	1689–1693
Tomas Andersén ¹⁹	1693–1696
Gabriel Welt ²⁰	1696–1701
Jöns Nordenhielm	1701–1702
Johan Svanström	1702–1707
Johan Celsius	1707–1710
Erik Ehrenhielm	1711–1724
Carl Stierneroos	1724–1746
Johan Gabriel Anrep	1749–1762
Olof Malmerfelt	1762–1774
Carl Johan Ahnger	1774–1791
Anders Björk	1791–1793
Erland Junbeck	1793–1815
Axel Magnus Rönqvist	1815–1843
Nils Christian Claësson	1843–1880
Hugo Fåhræus	1880–1887
Anders Erik Wilhelm Uppström	1888–1910
Einar Per Mauritz Bergelmer	1911–1936
Åke Hartelius	1936–

Litteratur

Almquist, Jan Eric: *Lagsagor och domsagor i Sverige med särskild hänsyn till den judiciella indelningen*, Del 1, Stockholm 1954

Redelius, Gunnar: ”Ting och tingshus i Sotholms härad”, I: *Haningebygden nr 14* (1980).

Stapelberg, Eric: *Domstol i Attundaland*, Stockholm 1971

---

¹⁸ Adlad Lagerström

¹⁹ Adlad Blixenstierna

²⁰ Adlad Stierncrona